

understregning af gudstjenestens diakonale fællesskab. I forlængelse heraf skitseres det teologiske potentiale ved at genoptage kollekten som del af gudstjenestens liturgi.

Bogens bevægelse, hvor den teoretiske refleksion tager udgangspunkt i situerede praksisser for at bevæge sig ud i grænseoverskridende fællesskaber, reflekterer på mange måder internationale tendenser inden for praktisk teologisk forskning. Hvad angår den brede gruppe af lægfolk, som redaktørerne nævner blandt målgruppen, vil artiklernes teoretiske niveau muligvis være en hæmsko. Fra et akademisk perspektiv fremstår flere af bogens artikler imidlertid som værdifulde i den praktisk teologiske undervisning på pastoralseminariet såvel som universitet.

Marlene Ringgaard Lorensen

Werner Zager (red.):

Universale Offenbarung? Der eine Gott und die vielen Religionen. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. 191 s. € 28.

Bogen er en samling af seks forelæsninger fra den årlige samling i *Bundes für Freies Christentum* i september 2012, og bidragyderne er Martin Bauschke (Weltethos, Berlin), Wolfgang Pfüller (præst i EKD), Andreas Rössler (præst i EKD), Perry Schmidt-Leukel (professor, Westfälischen Wilhelms-Universität Münster), Werner Zager (professor, J.W. Goethe-Universität Frankfurt am Main) og Wolfram Zoller (præst i EKD).

De seks bidrag problematiserer åbenbaringsbegrebet på hver sin måde, enten gennem en præsentation og kritik af den kristne teologiske tradition eller gennem sammenligning med en række andre religiøse traditioner: W. Zager leverer enhistorisk og dogmatisk oversigt over ideen om en universel åbenbaring indenfor den liberale teologi fra Wilhelm Bousset over Ernst Troeltsch, Paul Tillich, Friedrich Heiler til Hansjörg Jungheinrich. Den fælles indsigt fra disse teologer i den liberale protestantiske teologiske tradition er, at en forståelse af kristendommen må finde sted indenfor den fælles religionshistoriske virkelighed, og at åbenbaring er absolut (fordi den angår mennesket ubetinget), mens religioner er relative til deres kontekster. M. Bauschkes artikel præsenterer forestillingen om en universel åbenbaring i jødedom og islam, hvor jødedommen viser sig at være en partikulær monoteisme kombineret med et universelt ethos, mens den islamiske ide om ur-monoteisten kommer tættere på den kristne forståelse af universel åbenbaring. P. Schmidt-Leukels artikel om universel åbenbaring i hinduisme og buddhisme peger på en ganske anderledes forståelse af selve begrebet 'åbenbaring' for så vidt at det overhovedet er relevant inden for disse traditioner: a) en personlig gud åbenbaret i en tekstligt indeholdt virkelighed; b) den personlige gud selv; c) en tekst som åbenbarer sig som overnaturligt virkeligt; d) en bestemt erfaring som åbenbarer sig som – eller rettere: vi-

ser sig som – en ikke-personlig transcendent virkelighed. Kun i den sidste betydning kan ‘åbenbaring’ siges at findes i buddhistiske traditioner, argumenterer Schmidt-Leukel. W. Pfüllers bidrag diskuterer, hvor vidt begrebet ‘åbenbaring’ bør begrænses til det kristne begreb om åbenbaring, og om begrebet derfor må opgives i en interreligiøs kontekst. A. Rössler fremdrager det paradoksale i antagelsen af en universel åbenbaring og gudsbevidsthed sammenholdt med den tilsyneladende lige så universelle religiøse ligegyldighed. W. Zoller diskuterer problemet om erfaringen af transcendens i moderne malerkunst og litteratur gennem præsentation og diskussion af Max Beckmanns og Gottfried Benns kunst.

De sammenlignende bidrag understreger at åbenbaringsbegrebet netop ikke blot er et åbenbaringsbegreb, men formet og givet retning af den religiøse tradition, som tænkningen om åbenbaringen er blevet til i. Med andre ord har vi ikke at gøre med åbenbaringsbegrebet, men med et jødisk, et islamisk, et hinduistisk eller et (muligvis manglende) buddhistisk åbenbaringsbegreb. Denne indsigt er trivielt, men ikke uvæsentlig i den forstand, at den efter min mening viser muligheden og begrænsningen for en kristen religionsteologi: At være en *kristen* teologi om andre religiøse traditioner snarere end at forsøge at være en historisk og fænomenologisk set umulig komparativ øvelse. Samtidigt bidrager bogen som helhed til at understrege, at der består en udfordring i forhold til spørgsmålet om erfaringens plads i kristen teologi: Hvad er mulighederne for (immanent, menneskelig) erfaring af en (transcendent) Gud i et kristent perspektiv, og har erfaringen overhovedet nogen plads i kristen teologi?

Jonas Adelin Jørgensen